

BRIEVEN

'Samen' sleutelwoord

Minister Kamp geeft aan dat hij de communicatie bij grote energieprojecten wil verbeteren (FD 2 februari). Omdat deze projecten grote impact hebben op de leefomgeving is er veel weerstand. De maatregelen die Kamp voorstelt, zijn een stap in de goede richting. Om het debat tussen stakeholders, publiek en media beter te begrijpen, hebben we in 2015 onderzoek gedaan naar 'windmolens op zee' en 'Groninger gas'. Wij merkten dat het debat te vaak te snel 'op slot' gaat. Juist bij grote projecten is het zaak naar de lange termijn te kijken en partijen onderdeel van de oplossing te laten zijn. Het is een schaakspel waarin je onder meer ruimte moet laten voor het geluid van de tegenpartij. De knop staat vooral op 'zenden' en te weinig op dialoog. 'Ieder voor zich' leidt tot hevige botsingen die veel media-aandacht krijgen. Zelden kiest het grote publiek daarbij de kant van de overheid. En als je het publiek niet aan je kant hebt, dan heb je ook de media niet mee en vice versa. Het sleutelwoord bij grote

energieprojecten is dan ook luisteren, je verplaatsen in de ander en komen tot een optimale manier van samenwerken. **Frank Körver, Amsterdam, partner GKS**

Meer duiding duurzaamheid

Het gezaghebbende FD heeft een lui oog. Duurzaam ondernemen staat stevig op de agenda van bedrijven en de financiële sector, maar het FD lijkt dit niet echt te zien. Er is sporadisch aandacht voor het onderwerp, maar diepte krijgt het niet. Een voorbeeld is de column van Pieter Couwenbergh over de brief die Larry Fink van BlackRock schreef aan alle ceo's in de wereld (FD 5 februari). Weliswaar vermeldt Couwenbergh dat Fink het essentieel vindt dat bedrijven een visie op milieu- en sociale en governancefactoren

De tijd dat duurzaamheid als onderwerp vermeden kon worden is echt voorbij. Beweging die in bedrijven gaande is, is kraakhelder

(ESG) moeten ontwikkelen, maar hij lijkt het belang hiervan niet te zien. BlackRock is veruit de grootste assetmanager van de wereld en Fink is een raskapitalist. Dat hij ESG benoemt als bewijs van 'operational excellence' is betekenisvol. Bovendien gaat Fink in op de discussie over de vermeende tegenstrijdigheid tussen 'fiduciary duty' en ESG-integratie. Die is beslecht: Amerikaanse pensioenfondsen zullen ESG gaan integreren. Deze ontwikkelingen sluiten aan bij wat

er in Europa gebeurt. Het zijn voorbeelden van de integratie van duurzaamheid in kernprocessen van financiële instellingen en bedrijven. Betekenen deze dat de transitie naar een duurzaam investeren en ondernemen een gelopen race is? Nee, zeker niet. Maar de tijd dat duurzaamheid een onderwerp was dat het FD kan vermijden, is echt voorbij. De beweging die in het bedrijfsleven gaande is, is kraakhelder. Het wordt tijd om deze nadrukkelijker te verslaan en te duiden.

Wouter Scheepens, Steward Redqueen, Haarlem

Gerard Riemen van de Pensioenfederatie 'moet niet een ander verwijten proefballonnetjes op te laten als hij dat zelf ook doet'.

FOTO: WIEBE KIESTRA

Solidariteit

Gijs van Dijk (FNV) beticht Gerard Riemen van de Pensioenfederatie van proefballonnetjes (FD 5 februari). Zelf vindt hij dat hogere inkomens meer mogen betalen dan lagere inkomens, want die leven korter. Maar vrouwen, die gemiddeld langer leven dan mannen, mogen geen lager pensioen krijgen, want dat is discriminatie. Over welke solidariteit praten alle deelnemers aan het zogenaamde pensioendebat eigenlijk? Naar mijn mening altijd over het begrip dat hun op dat moment het beste uitkomt. Als we het niet eens kunnen worden over wat solidariteit bij pensioen inhoudt, laten we daar dan ook niet naar streven en ieder een eigen potje geven. Dat betekent dus ook vrouwen hetzelfde als mannen, maar ze moeten er jaren langer mee doen, dus per saldo een lagere uitkering. Of we gaan iedereen jaarlijks keuren om te bepalen hoe oud die persoon mogelijk kan worden en hoeveel premie betaald moet worden voor het komend jaar. Er is solidariteit of niet, maar niet wil-

lekeurig naar het uitkomt. En niet een ander verwijten proefballonnen op te laten als je het zelf doet.

Arnold van Dantzig, Leiden

Pensioengeld goed belegd

'Hoe kan het toch dat pensioenfondsen, met al hun deskundigheid, uitgebreide bestuurslagen, professionele beleggers en uitbestede beleggingen, niet in staat zijn om een rendement van minimaal 4% op jaarbasis te maken?' vraagt Ron Couvé zich af op de opiniepagina van het FD (2 februari). Dat is een opmerkelijke vraag, want pensioenfondsen maken al jarenlang hogere rendementen: ABP gemiddeld 7% per jaar in de afgelopen twintig jaar, PFZW in de laatste tien jaar gemiddeld

Ten opzichte van historisch hoge verplichtingen is er te weinig geld in kas en daardoor dreigen er nu kortingen op het pensioen

7,7% op jaarbasis, PMT sinds de oprichting in 1948 circa 6,8% per jaar. Deze resultaten zijn gemakkelijk op te zoeken via de websites van de pensioenfondsen. Het Financieel Dagblad zou ook beter moeten weten en weet dat ook, want redacteur Ria Cats beschreef eerder correct de situatie: 'Veel pensioenfondsen zijn de afgelopen jaren in financiële problemen gekomen door de almaar stijgende levensverwachting, de economische crisis en de historische lage rentestanden.'

Die rentestanden bepalen de rekenrente waarmee de pensioenfondsen hun verplichtingen moeten berekenen. Daar zit het probleem, want ten opzichte van die historisch hoge verplichtingen is er nu te weinig geld in kas en daarom dreigen er kortingen op het pensioen. Over de correcte hoogte van de rekenrente — op dagbasis of toch een vaste 4%? — bestaat veel discussie, maar de rendementscijfers staan vast. En daaruit blijkt dat het probleem niet ligt aan de beleggings-

Harmen Geers, pensioenuitvoerder APG